

УДК 340.12

С. В. Шефель, доктор філософських наук, професор;
Т. І. Бургарт, здобувач

ПРЕДМЕТНА СФЕРА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Запропоновано екоософські міркування з приводу визначення змісту предметної сфери правової культури сучасного українського соціуму та перспектив його генези у контексті завдань розбудови демократичної, соціальної, правової державності в Україні, зазначених в її Основному Законі.

Ключові слова: *правова культура, екософія права, екоправова свідомість.*

Актуальність теми та аналіз її наукового розроблення. Визначення сутності предметної сфери правової культури протягом всієї свідомої історії людства залишається дискусійним питанням. Про це свідчить розмаїття підходів в обґрунтуванні природи права [1; 3; 10; 13; 15, с. 7–142; 16; 21].

Для юридичних позитивістів сутнісним елементом правової реальності, яку вони ототожнюють з поняттям правової культури, визначаючи її межі, завжди був зміст норм чинного законодавства. Тим самим вони свідомо нехтують питанням про справжні, глибинні джерела правової культури як змістовного вияву правової реальності.

Натомість, представники правового об'єктивізму виводили основоположний критерій визначення джерела правової культури суспільства з об'єктивної реальності, або «життя». Тому деякі з них, наприклад прихильники так званого юридичного економізму, брали за такий – пануючий спосіб виробництва (марксизм); інші, такі як, наприклад, послідовники так званого політичного об'єктивізму, вбачали корінням правової культури певний правопорядок як вияв існуючих владних відносин. Носії ж ідеї культурно-історичного об'єктивізму (наприклад, так звана історична школа права на чолі з Г. Гуго, Ф. Савін'ї, Г. Пухтою) доводили, що правова культура виникає спонтанно з надр народного духу.

Але найбільш послідовно об'єктивістські міркування висловлювали представники так званого юридичного соціологізму. Вони вважають, що правова культура, як, власне, й самий феномен права, є винятково соціальним явищем. Його вони виводять за межі держави, розчиняючи у суспільному просторі. Тому специфіка юридичного соціологізму полягає у тому, що він акцентує зв'язок правової культури із соціальним буттям, розуміючи під ним громадське життя, в яке само й занурена правова культура.

Значення такого підходу полягає у тому, що він загострює увагу на тому незаперечному факті, що правопорядок включений до існуючих відносин

і немислимий без їх урахування. Відповідно до цього правовий об'єктивізм ставить та розв'язує питання про те, за яких умов правопорядок може бути справедливим. Однак, абсолютизуючи роль існуючих соціальних умов як джерела правової культури, він фактично вдається до ототожнення правопорядку і правової культури з цими умовами. Тому незаперечна думка про те, що суб'єкт не може бути самодостатнім у розбудові правопорядку і виходити лише із самого себе, обертається його розчиненням у суспільних відносинах та недооцінкою його творчої активності. Ось чому, як і юридичний позитивізм, правовий об'єктивізм не здатен дати адекватної відповіді на питання про специфіку предметної сфери та справжню природу правової культури.

Свої вади у цьому сенсі має й правовий суб'єктивізм, який у спробах обґрунтування права та його феноменів, серед яких чільне місце посідає феномен правової культури, виходить із свідомості суб'єкта права. Але, відкриваючи джерело правової культури у свідомості суб'єкта права, цей спосіб осмислення правових феноменів абсолютизує роль суб'єктивності, внаслідок чого втрачається зв'язок ідеї права як основи конструювання модусів правового життя з реаліями самого цього життя.

Як засвідчує зазначене, проблема визначення предметної сфери правової культури, що особливо наполегливо досліджується лише останніми десятиліттями [2; 4–9; 11; 12; 14; 16–18; 20], залишається однією з найбільш дискусійних і потребує нових досліджень.

Нагальна потреба у дослідженні цього феномену зумовлюється не тільки його пізнавальною невичерпаністю, а й необхідністю, спираючись на нове знання про нього, дати раду справі формування правової державності принаймні у нашій країні, що є конституційно визначеною метою.

Тому об'єктом нашого дослідження виступає сама правова реальність, а предметом – її змістовне наповнення, зокрема, у вигляді правової культури сучасного українського соціуму. Виходячи з цього, маємо *за мету* визначення сутності її предметної сфери. Це дозволить, як на нас, розв'язати два головних завдання нашого дослідження, власне: уточнити теоретико-методологічне підґрунтя й обґрунтувати модель діяльності суб'єктів сучасного соціуму в аспекті формування основоположного стрижня його перебудови – правової державності на засадах екосоціальної гармонії.

Досягнення поставленої мети дослідження та вирішення пов'язаних із цим завдань передбачається здійснити за допомогою комплексу чинників екософсько-правової рефлексії як одного з методологічних виявів сучасної пост(мета)некласичної парадигми філософії інтерсуб'єктивізму. Йдеться про використання того методологічного знаряддя, яке розроблялося в межах екософської школи сучасної комунікативної філософії, зокрема в працях Р. Аттілди, О. В. Афанасьєвої, С. І. Григор'єва, Г. Йонаса, Г. Кюлевінда, З. Г. Ла-

піної, К. М. Маєр-Абіха, Т. В. Рязької, О. І. Субетто, Ф.-Е. Шварцкопфа, К. І. Шиліна та інших її представників. Цей підхід, на нашу думку, може дати бажані щодо дослідження наслідки, якщо його творчо екстраполювати в контекст концепції екоософії права як філософського вчення про гармонізацію відносин між людьми як правовими особистостями та їх соціумом і Природою за допомогою толерантного правового дискурсу. У цьому сенсі пропонується стаття має змістовно розвинути концепцію екоософії права і дати на цій підставі дещо нове у розумінні предметної сфери правової культури.

Аналіз проблеми. Насправді маємо нині в Україні «хворе» суспільство, приречене на «відмирання» шляхом його примусової трансформації внаслідок незворотної динаміки реальних соціальних атракторів, чільне місце серед яких належить саме праву. Тому найзначущою на сьогодні є потреба у парадигмальній зміні стратегії розвитку нашого соціуму, враховуючи що серед інтеграційних можливостей глобалізаційного процесу, якими може творчо скористатися наша країна, є чудовий досвід розбудови громадянського суспільства та правової державності у країнах Скандинавії.

У цьому сенсі йдеться про свідомий перехід у глобалізаційному процесі від акценту на «негативній поляризації» до акценту на так званій «позитивній поляризації» (термін П. О. Сорокіна) соціокультурних суб'єктів [19, с. 206, 221]. У контексті його діалектичного розуміння владним інститутам суверенних держав, спираючись на волю повноважних органів світового співтовариства (ООН), закріплену у змісті норм міжнародного права, треба системно-суцільно «зняти» шляхом органічного синтезу кращих досягнень правової культури як складової соціокультурної практики народів світу існуючу техногенну цивілізацію, котра, як «антитеза», у свій час «зняла» попередню екогармонійну цивілізацію первіснообщинного ладу (чи «тезу» – «дитинство» людства). Мета цієї глобальної соціальної процедури – повернутися до екосоціальної гармонії, але на новому рівні розвитку суспільства, коли воно як «суспільство суцільних знань» (ноосфера, чи сфера панування екологічного розуму) стане тією фазою розвитку інформаційного соціуму постіндустріальної епохи, коли виявить себе як «сузір'я» гармонійної взаємодії взаємодоповнюючих соціокультур поліполярного, але єдиного у цілісності свого правового простору людського світу.

Це означає свідомий перехід державних і недержавних інституцій до стратегії створення найбільш сприятливих умов для всебічного гармонізуючого розвитку особистості, яка підкорятиметься гаслу про те, що в цьому й полягає мета існування її суспільства. Інакше кажучи, така стратегія повинна передбачати можливість свідомого «прирощування» носіями певних типів ментальності кращих якостей протилежних їм за менталітетом суб'єктів інших соціокультур. Також історично відомі локальні приклади такої синкретичності. Зокрема, сучасна японська та китайська ментальність – це наслідок взаємо-

проникнення різнорідних субкультур – тубільної (відповідно синтоїстської та даоської) та тих, що «наклалися» на цей «первісний культурний шар»: буддійської, конфуціанської та навіть, хоча й в обмеженому обсязі, християнської. Тому соціопсихокосм сучасних репрезентантів синоцентричного світу дає цікаве поєднання «розкутого» (для творчості) «дитинства» (даосизм, синтоїзм), «м'якої» жіночої лагідності (буддизму), рішучості, сміливості, певною мірою авантюрності західної ментальності та конфуціанської врівноваженості і стриманості.

Чи не у цій специфіці людського чинника синоцентричного світу криється диво його соціального динамізму на тлі почитання духовної традиції? Чи не цей тип соціокультурної інтеграції, співвіднесений із досягненнями скандинавського сегмента європейської правової культури, є максимально наближеним до взірцевого типу моделі очікуваних змін? Але хіба не можливі інші варіанти трансформації нашого суспільства? Здається, все це можливо, перспективно.

Визначаючи структурну послідовність нашої розвідки, сподіваємося на розуміння принципового співвідношення між двома генеральними аспектами природи права: *антропним* і *соціальним* у сенсі застосування екоософської методології дослідження цього феномену, що виходить із первісної підпорядкованості соціуму людині, як творіння своєму джерелу, яке, у свою чергу, набуває наслідків від зворотного впливу соціуму на його творця. І в цьому сенсі знаходимо необхідні підстави як у класичній, так і некласичній парадигмах філософії права та відповідно їх основних напрямках: юридичному позитивізмі та особливо – у комунікативній філософії.

У розмаїтті визначень предметної сфери правової культури, запропонованих дослідниками, віддзеркалюється дещо, подібне графічному зображенню множинності Мандельброта: грандіозне сплетіння візерунків. Усе це пов'язано з тим, що природа права є феноменом багатовимірним і нелінійним, подібно Всесвіту, чиїм віддзеркаленням та відображенням вона є. Згадаємо філософську формулу Античності, що дала розуміння права як універсальної властивості макрокосму. Але це міфологічне уявлення, як з'ясувалося, лише дало потужний поштовх широкому філософському дискурсу з приводу визначення сутності права, висунувши на перший план дихотомію антропного і соціального. Тому, рахуючись із зазначеним, у цій розвідці ми не ставимо завдання ретельного зіставлення обох цих початків феномену права. Але спочатку почнемо із з'ясування особливостей позитивістського підходу до визначення сутності природи правової культури.

Найбільш відомою течією філософії права, що обстоювала соціологізаторський підхід до розуміння природи права, який абсолютизував значення її соціальної площини, є юридичний позитивізм. Його витоки можна віднайти

ще у творах Арістотеля, але особливо у представників елліністичної школи стоїцизму – Зенона, Сенеки, Марка Аврелія тощо.

У них людина являє собою суспільне єство, яке у згорнутому вигляді «містить» весь соціум з усіма можливими станами. Тут маємо акцентувати увагу на те, що віддзеркалює унікальність і разом з тим універсальність людини: вона є не просто біоістотою, а біосоціальною істотою. Її природа є інтегральною. Вона має два протилежних, але взаємопов'язаних аспекти – жорстко детермінований, ієрархічно впорядкований та спонтанний. При цьому випадкові моменти обумовлені низкою потенційних можливостей, а жорстка детермінація програмується соціокодом, що визначає розвиток і функціонування соціальної системи. У цьому сенсі особливий інтерес становлять соціальні мотиви діяльності людини, пов'язані з мотивацією щодо інновацій, губристичними мотиваціями (цілеспрямоване намагання досягти панування в суспільстві тощо), які вивчали представники юридичного позитивізму.

З мотивами людської діяльності пов'язані ритми людського існування, без яких неможливе існування соціальних механізмів, що регулюють розвиток суспільства. Маємо на увазі й ту важливу обставину, що нині людина живе у соціумі «мегаризику», котрий породжений її ж діяльністю. Не треба забувати, що соціальний світ людини є врешті-решт об'єктивно обумовленою «часткою» Всесвіту, котру вона розглядає як об'єкт своєї експансії.

Юридичний позитивізм класичного типу відстоює гасло про право людини бути паном Природи, виходячи із загальноутилітаристського розуміння людської природи. Убачаючи людину вершиною природної еволюції, позитивісти рефлексували її право як виключну її здатність до панування, яку вона мала завдячуючи розвинутому розуму та осмисленому волевиявленню.

Але для юридичних позитивістів, які ставили соціальну природу людини вище за біологічну, дискусійним виявилось питання про нездоланність егоїстичної сутності людини як чинника, що незворотно псує соціальні стосунки. Такі стосунки для них були лихом «війни всіх проти всіх». Його подолання вони бачили в упорядкуванні стосунків між суб'єктами права шляхом обмеження егоїзму соціально програмованим змістом норми закону. У цьому, власне, й полягав сенс першої системної концепції юридичного позитивізму класичного новоевропейського типу – теорії «наказів» Дж. Остіна (початок XIX ст.). Її соціологізаторську сутність посилила модернізована концепція «основної норми» Г. Кельзена, яка намагалася обґрунтувати необхідність «чистого правознавства» як неопозитивістського праворозуміння шляхом ігнорування ідеального виміру буття права.

Вади цього підходу намагався приховати своєю постмодерністською редукцією юридичного позитивізму Х. Харт. Утім його формула «визнання»

як чинника суспільної правової психології, що мала впливати на процедури правотворчості і правозастосування, все ж не усувала світоглядних обмежень юридичного позитивізму. І у нього панівною серед функцій права виявлялася функція державного примусу, яка була об'єктивно іманентна соціетальній природі класово розшарованого соціуму, який не може існувати поза межами дії принципу «панування-підкорення».

Тим самим юридичний позитивізм в усіх своїх форматах: класичному і некласичному, нео- і постмодерному залишився теорією правової реальності, що існує у вигляді конкретно-історичного змісту норм закону, комплекс яких й обумовлює соціетальний характер правовідносин. Він, дбаючи про сталий правопорядок, вважав, що він за будь-яких обставин є справедливим, бо завжди спирається на державний закон. Моральне ж його підґрунтя позитивістів не цікавило, що й досі є приводом критики стосовно них.

Зовсім іншим чином рефлектувала проблему джерел походження правової культури європейська природно-правова думка. Її принципова позиція полягала у тому, що хоча людина сама по собі, ізольовано від інших людей не може існувати як ество соціальне, тим не менш вона, існуючи поза межами суспільства, усамітнюючись від нього, може не тільки залишатися особистістю, істотою духовною, а й, маючи шляхетний світоглядний стрижень, навіть перевершувати за рівнем своєї духовної чистоти себе як особистість у минулому своєму соціальному бутті. Очевидно, такими вважали в усі часи святих анахоретів, що створювали свій власний позасоціумний план буття як джерело духовної мудрості, адресованої тим, хто лишився у соціумі, знесиленому суперечностями, жорстким протистоянням (зокрема, політичним). Удалині від недосконалого соціуму, де відношення між людьми побудовані за принципом несправедливості, у глибині критичної думки, що визискує повчання з досвіду, набутого в соціумі, зароджується й рафінується чиста ідея права, народжується дух справедливості. Тому не тільки до, а й після існування такого типу соціуму ідея права можлива як особливий план буття людини, як правова віртуальна реальність.

Уперше такі думки з'явилися в добу високої античної класики. Певною мірою основою їх систематизації стала творчість Платона, який від софістів успадкував принципову методологічну формулу рефлексії феномену права: «Людина — мірило усього». І як слушно підмітив А. Н. Уайтхед, уся європейська філософська традиція веде початок від Платона тому, що саме він першим поставив на порядок денний дискурсу основні питання філософської рефлексії. Серед них одним із головних було й визначення природи права.

Свідченням того, що це саме так, є опора на платонізм у теоцентричній рефлексії права. Саме вона утверджувала у формі правового томізму, а потім й правового неотомізму ідею божественного творіння як джерела буття люд-

ського соціуму, котрий не може існувати інакше, ніж керуватися божими законами. Тому «Град Божий», оспіваний ще Августином Блаженным та Томою Аквінським, для вірян є правовим ідеалом їх бажаного соціуму.

Зрозуміло, що й донині християнська мораль вважається ментальним шаром фундаменту справедливого суспільства, бо саме на ній ґрунтується самий феномен права як специфічний спосіб людського буття. Саме це й стало світоглядною основою природно-правового типу осмислення соціальної природи права у пантеїстичному його вимірі. Значущість такого підходу утверджували Й. В. Гете, А. С. Пушкін, В. С. Соловйов тощо. Такий підхід фундавала й уся трансцендентальна німецька філософія на чолі з І. Кантом, вперше чітко визначивши критерії існування правового суспільства. Її тримаються представники сучасного неокантіанства та неогегельянства, філософії життя та різних екзистенційно-феноменологічних шкіл.

Таким чином, моральні підстави права як вияв його дійсної соціальної природи є наріжним каменем не тільки класичної, а й сучасної некласичної філософії права, що вважають домінуючим початком людини як творця соціуму не її еґоїзм, а її кооперативну природу, її принципову здатність до гуманістичної соціальної комунікації, якій іманентним є феномен права.

У подальшому аналізі означеної проблеми не обійтися без з'ясування питання про антисоцієтальний потенціал природи права. У цьому сенсі слід зазначити, що сама процедура встановлення правил взаємостосунків, поведінки людей нібито засвідчує сутність якісних змін в їх розвитку. Чи не в цьому полягає акт свідомого волевиявлення членів соціуму, які з огляду на це поставали суб'єктами права? Йдеться про усвідомлення ними свого права як особливої життєвої властивості. До цього історичного моменту людство залишалося, як й інші живі істоти, природним стадом, поведінку і еволюцію якого визначали біологічні інстинкти. У цей час людство неусвідомлено підкорялося закону природного відбору. Згідно з ним універсальним правилом було виживання і панування генетично міцніших істот, які, користуючись ним, дбали про подовження свого родоводу.

Поклало край цьому стану існування людей утвердження нового типу відносин між ними – правових, які, вочевидь, стали першим виявом соціальності. Це означало, що відбулися суттєві зміни у свідомості людей, генеруючою складовою якої постала правосвідомість. Серцевиною її була вперше осмислена ідея права. Таким чином, новий формат людського буття – соціальний – змістовно продукувався його ідеальним початком – правовим виміром. Це й була сфера звичаєвого права. Саме вона віддзеркалювала новий характер ставлення людини до Природи та її складової – людської спільноти, суспільства. Його сутність полягала у свідомому визначенні відмінних від інстинктивних дій правил поведінки, спрямованих на забезпечення тієї ж самої природної мети буття людей – збереження їх життя. І тільки тисячоліт-

тя потому еволюція людського соціуму зазнала якісно нового стрибка – місце первіснообщинного ладу заступило соціально розширене суспільство. Зрозуміло, що цей стрибок був підготовлений змінами у розвитку продуктивних сил, матеріальних засад існування людства, нездатністю архаїчної структури виробничих відносин забезпечувати задоволення зростаючих матеріальних потреб чисельно зростаючого населення.

Але, крім цих об'єктивних чинників суспільного розвитку, що призвели до кризи первісного соціуму, існував не менш важливий суб'єктивний чинник, пов'язаний із жагою родоплемінної верхівки утвердити нову форму владарювання – державну, яка продукувалася ідеєю привласнення нею права на визначення свого привілейованого становища в суспільстві. Саме ідея державності як обґрунтування необхідності здійснення волі пануючого прошарку соціуму заклала підвалини нормативності соціально розширеного суспільства. Вона з необхідністю змінила підхід до розуміння природи права і відповідно до неї статусу людини. Джерелом і суб'єктом права почала визнаватися держава в особі повноважних представників соціально пануючого прошарку населення. Керманець такого типу державності, чи то цар, чи то племінний вождь тощо, наділявся статусом посланця, представника божественних сил, якому й належала вся повнота прав і влади в суспільстві. Усе підлегло йому населення визнавалося об'єктом права, правового впливу, механізм дії якого окреслювався вже зазвичай у писаному законодавстві, його нормах. З цього часу бере початок традиція, успадкована позитивістами, дорівнювати право законодавчій нормі (І. Бентам, Г. Кельзен).

У час становлення соціально розширеного суспільства, формування первісної державності представниками пануючої у ньому верхівки свідомо здійснювалася підміна поняття права у його первісному сенсі поняттям змісту норми закону, що утверджує її владні повноваження як єдиних носіїв ідеї та суб'єкта права. Отже, лише обмежене коло пануючих у соціумі, а саме представників правлячої династії, набувало всієї повноти прав, усі інші члени суспільства, їх підлегли отримували лише обов'язки і певну обмаль прав.

У суспільстві з такою ідеологією фактично відновлювався природний стан «війни всіх проти всіх». Первісний соціум, що керувався нормами звичаєвого права, порівняно з попереднім станом тваринного існування людей як біоістот, без сумніву, виступав як історично перша, доцивілізаційна форма правового суспільства. Цю форму людського буття можна умовно вважати «антитезою» щодо «тези» як природної форми «війни всіх проти всіх». А відповідно до первісного суспільства з його звичаєвим правом соціально розширене суспільство є соціетальним, тобто «антитезою» «тезі», або «синтезом» того суспільного процесу, що репрезентується соціумом, у якому пануюча верхівка (зокрема, правляча династія) створила особливу форму соціальності – державність, утвердила новий за змістом звичай, який відповідав

лише його розумінню права як повної свободи тільки своєї власної волі. Основною нормою такого звичаю став закон одноособового права керманіча держави на здійснення будь-яких дій, що підступно камуфлювалися посиленням на його божественне походження.

Якщо міфологеми звичаєвого права урівнювали всіх людей перед силою невідвратної дії природної стихії і кодували їх поведінку в аспекті такої взаємодії, яка б сприяла головній меті – підтриманню, збереженню життя, то норми «державного права» – закону міфологізували особу правителя як божественного «батька» свого народу, якому тільки й могла належати вся повнота прав і визначення статусу та долі своїх підлеглих. Таким чином, якщо у первісному суспільстві роль соціоутворюючого чинника виконував принцип правового рівноправ'я, на якому ґрунтувалася система звичаєвого права як договору між рівноправними членами громади, то у соціально розшарованому, соціетальному суспільстві ця ідея, цей принцип були свідомо вироджені його керманічами в ідею «обдарування» ними людей правами, а головним чином обов'язками, виконання яких мало на меті зміцнення держави, державної влади, що обґрунтовувалася як захисниця їх життя від зазіхань зовнішніх ворожих сил. Такий підхід руйнував попереднє уявлення про гідність і правосуб'єктність людини, заважав зрозуміти похідність будь-якої державності і влади від людського права (Цицерон), репрезентованого громадською думкою (передусім щодо забезпечення гідного життя). Він насаджував у суспільстві патерналістську психологію. Ішлося про свідоме блокування розвитку творчого потенціалу людей, руйнування цілісності їх свідомості і деформацію правосвідомості, перетворення їх на слухняних виконавців волі правителя чи правлячої верхівки держави.

Соці(ет)альною практикою у такому суспільстві було повне, або суттєве, обмеження правосуб'єктності людей. Значною мірою це намагалися здійснити, використовуючи авторитет церковної організації.

Виникнення, становлення й утвердження соціально розшарованого суспільства, державної влади, соціетальної системи в цілому, що визначалося історичним кроком уперед на шляху розвитку людства, виявило як елементи спадковості, так і зречення того, що йому було притаманним у попередні часи. Ідеться, з одного боку, про такі суттєві речі, як зречення у соціетальному суспільстві докорінних принципів людського існування і утвердження життя – рівноправ'я людей, їх права на гідне життя, справедливості тощо. З другого боку, встановлені замість цих принципів звичаєвого права, інші – принципи «державного» права, а точніше, соціетального закону, утвердили панування однієї людини, одного прошарку соціуму над іншими, перевтілили суспільний договір рівноправних на «суспільний договір» у вигляді державного закону, норма якого підкорювала соціум владі правителя чи пануючого прошарку виходячи з їх інтересів, а не з інтересів

усіх представників соціуму. Це означало приховування справжньої «війни всіх проти всіх», бо створена система норм, утверджуючи принципи нерівноправ'я, несправедливості і гноблення, продукувала загострення породжених соціетальною системою, її владними інститутами, структурами антагонізмів: між соціальними прошарками, етнічними групами, релігійними конфесіями тощо, тобто між людьми. Історія людства засвідчила катастрофічні для нього наслідки існування такої системи, яка не тільки продукує вороже ставлення між людьми, але, проголошуючи гасло панування людини над Природою, зіштовхнула їх на шлях руйнівного вичерпання її ресурсів, утверджуючи принципи техногенізації світового соціуму.

Отже, протягом існування антагоністичного суспільства соціетальна система сприймалася як норма тому, що її основна вада – екофобність – визначалася іманентною властивістю природи самої людини, але не наслідком перевтілення її соціальної діяльності на екокатастрофічну.

Глобальна екокриза, гострі міжетнічні, міжконфесійні, міжнародні військові конфлікти, що мають місце і сьогодні, – це наслідок закономірного руху соціетального суспільства до його загибелі. Виняткова масштабність цього процесу ставить на порядок денний питання про виживання людства. Відповідь на нього може бути такою: треба системно «зняти» соціетальну систему її «антитезою» – новим виміром буття людського співтовариства. Одним із ключових чинників цього процесу є утвердження людини як правової особистості, тобто утвердження такого її соціального статусу, який робить її висхідним, генеральним правосуб'єктом. Вирішальну роль у цьому повинна відіграти ідея права, яка обґрунтовує застосування примату права щодо закону і держави, принципів рівноправ'я, первинності статусу людини як суб'єкта права і соціальної (право)творчості.

Саме таким чином, як підкреслюють К. О. Апель, Ю. Габермас, О. Гьофе, Л. Фуллер, Дж. Фінніс та деякі інші правознавці, має діяти сучасний законодавець, і увесь політичний істеблішмент та менеджмент, і кожен громадянин для того, щоб втілити у життя конституційну норму про розбудову правової, демократичної, соціальної державності, яка стала реальністю у Скандинавських країнах, які першими утвердили цю ідею у фактичну соціетальну практику і правове життя.

Дійсно, реакцією на жахи соціальних катастроф та виродження права у імморальний закон (у країнах, де панував тоталітаризм) стало формування філософсько-правових течій у Європі та Америці, представники яких запропонували так званий постмодерний тип рефлексії права. Це дозволило їм зовсім іншим чином, ніж позитивісти чи об'єктивісти, подивитися на проблему природи правової культури.

Фактично постмодерна рефлексія права, запропонована, зокрема, Р. Рорті та його послідовниками [22], виявилася критично спрямованою

не тільки на всю сучасну цивілізацію з її правопорядком, а й на саме розуміння того, чим є право. Його вони проголошували суб'єктивною властивістю людини, конкретний прояв творчості якої виявляє насправді її індивідуальність, відмінність від інших. Така рефлексія права абсолютизувала правові стосунки, правову комунікацію як суб'єктивний вимір природи соціуму, яку не тільки важко регламентувати, а навіть й не слід цього робити, бо це безнадійна річ, якщо вона не ґрунтується на сповідуванні суб'єктами права єдиних моральних цінностей. Тому майбутнє людства її носії вбачали у необхідності ґрунтувати його на правопорядку, який би мав ментальну основу у вигляді усталених загальнонародських моральних норм чи імперативів.

Зрозуміло, що такий підхід дещо перебільшено оптимістично ставився до можливості формування глобального правового простору в сучасному світі, виходячи тільки з очікуваного морального єднання його суб'єктів, спільнота яких для них виступала цілісним об'єктом – простором правової культури, що, власне, й вбачається за предметну сферу всієї правової реальності.

Екстраполоючи постмодерні концепції праворозуміння на реальність українського соціуму, розуміємо, наскільки важким буде його шлях до конституційно визначеної мети розбудови демократичної, соціальної, правової державності. Ускладнення на цьому шляху пов'язані з наявністю такої важкої «хвороби» нашого суспільства, як ушкодженість свідомості значної частини громадян України «вірусами» правового нігілізму, правової індіферентності, правового патерналізму та інших викривлень їх правосвідомості, які виявляються у невмотивованості до набуття знань стосовно норм чинного законодавства, зневірі у значення власної ролі як суб'єкта правотворчості та розбудови правової державності, у здатність існуючих правових інститутів ефективно вирішувати питання розбудови правової державності, а юридичних кадрів – конструктивно обслуговувати процес розбудови правової державності, зневірі у здатність існуючої політичної системи забезпечувати рух до конституційно визначеної мети розвитку нашого соціуму і можливість результативного захисту конституційного процесу та власних правових інтересів, гарантованих Основним Законом держави, зневірі у перспективі будь-яких позитивних зрушень у діяльності правоохоронних органів та здійсненні правосуддя та у можливість докорінного подолання злочинності в будь-яких її проявах тощо.

Тому, визначаючи специфіку предметної сфери правової культури сучасного українського соціуму, мусимо зазначити, що вона виявляється у наявності так званого «нульового» циклу становлення відносно інерції виходу з простору радянської правової культури й відповідно входу в простір розбудови правової державності без ознак такого важливого ресурсу руху в цьому напрямку, яким завжди має бути конструктивний «механізм» конституційно визначеного правозастосування. Це означає, що концептуально визначена

предметна сфера правової культури з такими провідними її компонентами, як довершена концепція її формування, що ґрунтується на конституційно визначеній правовій ідеології та всій сукупності суб'єктів правової системи, що мають втілювати її в життя, є наразі віртуальним виміром правової реальності сучасного українського соціуму, який чекає на те, щоб бути виведеним із свого ідеального занурення. Цьому віртуальному виміру предметної сфери правової культури українського суспільства протистоїть розбурхана, некерована стихія парадигмально суперечливої правової психології українських громадян, що загрожує взагалі здійсненню заангажованих Конституцією завдань. Тому адекватною характеристикою такого змісту предметної сфери правової культури сучасного українського соціуму може бути її визначення як стану правового колапсу.

Вихід із цього катастрофічного стану, безсумнівно, є – це суцільна екологізація правосвідомості українських громадян, передусім тих з них, хто волею народу функціонально причетний до виконання своїх обов'язків як державних посадовців та законодавців. Сенс цієї суспільно важливої процедури полягає в їх навершенні до свідомого дотримання зобов'язань перед загалом громадян України, виходячи з почуття екологічного просякнутого сумління, коли вищим критерієм їх вчинків постає вимога збереження всього генофонду соціуму, поставленого зараз на межу вже не стільки соціального, скільки біологічного виживання. Тому боротьба з бідністю, що як гасло пропонувалася останніми роками провідними політиками і керманичами держави, зазвичай у процесі президентських або парламентських передвиборних перегонів, нині несе у собі не стільки соці(ет)альне, скільки екологічне навантаження. У ній переможцем має стати увесь український загал, а не лише якась його корпоративно оформлена частка. А звідси, актуалізується єдине гасло: ні екофобним замірам у сфері правової культури!

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що нині питання постає так: чи піде людство шляхом досягнення екосоціальної гармонії, ідею якої за тисячоліття існування людства вистраждали його генії, чи, самозахоплене парадигмою техногенної цивілізації, втягне себе у вир екокатастрофи? Упевнюємося, що, рятуючись від неї, людство не має іншої реальної альтернативи, ніж брати на озброєння ідею своїх геніїв, перетворюючись на свідому творчу силу, яка будує екологічне суспільство заради утвердження гармонії життя людини, її соціуму та Природи. Екософія у цьому сенсі якраз і виступає інтегруючим стрижнем системи сучасного конструктивного соціально-гуманітарного знання, здатним надати життєстверджуючого імпульсу системно-свідомим заходам творців майбутнього екогармонійного соціуму. Завдяки цьому вона дає можливість науковцю, правознавцю чи філософу переосмислити філософію права, трансформуючи його парадигму на екософсько-правову. Зміст очікуваної трансформації, зокрема, полягає у па-

радикальній зміні уявлень про зміст предметної сфери правової культури, яка, у свою чергу, зумовлює зміну характеру (право)творчості на екофільний, що забезпечує зняття екофобного заміру утилітарно-прагматичної форми творчості, яка заперечує коеволюцію Природи, людини, суспільства та її гармонізацію у форму екоцілісного модуля творчості ↔ життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология мировой правовой мысли : в 5 т. – М. : Мысль, 1999.
2. Береза С. В. Правова культура: поняття та загальна характеристика / С. В. Береза // Держава і право : Юрид. і політ. науки. – К., 2005. – Вип. 28. – С. 89–94.
3. Берман Г. Западная традиция права: эпоха формирования / Г. Берман. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 624 с.
4. Бурмистров В. А. Место и роль правовой культуры в становлении правового государства / В. А. Бурмистров. – Симферополь : Таврида, 1996. – 188 с.
5. Данильян О. Г. Деякі причини, що впливають на формування правової культури в перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х., 2004. – Вип. 68. – С. 145–153.
6. Данильян О. Г. Деякі проблеми формування правової культури в перехідному суспільстві / О. Г. Данильян // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Х., 2004. – Вип. 7. – С. 14–25.
7. Демічева В. В. Правова культура та правосвідомість: взаємозв'язок та взаємовплив / В. В. Демічева // Держава і право : Юрид. і політ. науки. – 2005. – Вип. 28. – С. 119–125.
8. Дьоміна О. С. Проблеми формування правової культури в Україні в умовах трансформації політичного режиму / О. С. Дьоміна // Держава і право : Юрид. і політ. науки. – 2006. – Вип. 31. – С. 39–44.
9. Іванчук М. Проблема правової культури та правового виховання в українському суспільстві / М. Іванчук // Актуал. проблеми внутр. політики. – 2004. – № 3. – С. 140–149.
10. Калликотт Б. Азиатская традиция и перспективы экологической этики: пропедевтика / Бэрд Калликотт // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности : [антология / пер. с англ. и фр., сост. Л. И. Василенко и В. Е. Ермолаева; введ. ст. Ю. А. Шрейдера] : статьи. – М. : Прогресс, 1990. – С. 308–327.
11. Клімова Г. П. Поняття і структура правової культури / Г. П. Клімова // Економічне, політико-правове і духовне життя в Україні та розвиток особистості : матеріали наук. конф. (м. Харків, 12–13 квіт. 2001 р.) : статті. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2003. – С. 48–50.
12. Кормич А. І. Роль правової культури в процесі формування правової держави і громадянського суспільства / А. І. Кормич // Актуальні проблеми політики. – Одеса : Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 16. – С. 387–392.
13. Кравець В. М. Типи праворозуміння як методології основних філософсько-правових дискурсів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Нац. акад. внутр. справ України ; В. М. Кравець. – К., 2003. – 16 с.
14. Легуша С. М. Стан та перспективи формування правової свідомості та правової культури громадян в період державотворення в Україні / С. М. Легуша // Держава і право : Юрид. і політ. науки. – 2001. – Вип. 12. – С. 42–47.

15. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Харьков : Право, 2002. – 328 с.
16. Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 12 жовт. 2007 р.) / АПрНУ, НДІ держ. буд. та місц. самовряд., Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : Право, 2007. – 216 с.
17. Семитко А. П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс / А. П. Семитко. – Екатеринбург, 1996. – 217 с.
18. Скуратівський А. Правова культура в контексті особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців / А. Скуратівський // Вісн. Укр. акад. держ. управління. – 2002. – № 1. – С. 255–261.
19. Сорокин П. А. Главные тенденции нашего времени / П. А. Сорокин ; [пер. с англ., сост. и предисл. Т. С. Васильевой]. – М. : Наука, 1997. – 351 с.
20. Тодыка Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры : монография / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : РАЙДЕР, 2001. – 160 с.
21. Четвернин В. А. Современные концепции естественного права / В. А. Четвернин ; отв. ред. В. А. Туманов. – М. : Наука, 1988. – 144 с.
22. Postmodernism and Law : (reference collection) / [Edited by Dennis Patterson, The State University of New Jersey]. – Dartmouth : Publishing Company Limited, 1994. – 443 p.

ПРЕДМЕТНАЯ СФЕРА ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Шефель С. В., Бургарт Т. И.

Предложены экософские представления по поводу определения содержания предметной сферы правовой культуры современного украинского социума и перспективы его генезиса в контексте задач формирования демократического, социального, правового государства в Украине, сформулированных в ее Основном Законе.

Ключевые слова: правовая культура, экософия права, экоправовое сознание.

THE SUBJECT SPHERE OF LEGAL CULTURE OF THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Shefel S. V., Burgart T. I.

Ecosophic reflections as for the content of the subject sphere of legal culture of the modern society and perspectives of its genesis in the context of the development tasks of democratic social, lawful statehood in Ukraine, pointed by its Constitution, have been considered.

Key words: legal culture, ecosophy of the law, ecolawful consciousness.

